

Сучасні тенденції та перспективи розвитку бібліотек ВНЗ

В доповіді розглядаються нові тенденції розвитку університетських бібліотек серед яких: організація нових форм зберігання наукових інформаційних ресурсів; поширення Результатів науково-дослідної діяльності вчених; інформаційний аналіз та інфометрична діагностика наукового документального потоку.

Ключові слова: ключові тенденції інформаційного суспільства, інформаційна революція, наукові інформаційні ресурси, бібліотечні сервіси, відкрита наука.

В докладе рассматриваются новые тенденции развития университетских библиотек. Среди которых:

- организация новых форм хранения научных информационных ресурсов;*
- распространение результатов научно-исследовательской деятельности ученых;*
- информационный анализ и инфометрическая диагностика научно-документального потока университета.*

Ключевые слова: ключевые тенденции информационного общества, информационная революция, университетские библиотеки, научно-информационные ресурсы, библиотечные сервисы, открытая наука.

The report looks at new trends in the development of university libraries. Among them:

- Organization of new storage forms of scientific information resources;*
- Dissemination of the results of scientific research activities;*
- Information analysis and infometric diagnostics of the university's scientific and documentary flow.*

Key words: key trends in the information society, the information revolution, university libraries, scientific and information resources, library services, open science.

Ми живемо в умовах останньої інформаційної революції, яка змінила технічну основу, спосіб передачі зберігання інформації .

Інформаційна революція (англ. Information Revolution) - метафора, яка відображає революційний вплив інформаційних технологій на всі сфери життя суспільства в останній чверті ХХ століття. Це явище інтегрує ефекти попередніх революційних винаходів в інформаційній сфері (книгодрукування, телефонія, радіозв'язок, персональний комп'ютер), оскільки створює технологічну основу для подолання будь-яких відстаней при передачі інформації, що сприяє об'єднанню інтелектуальних здібностей і духовних сил людств(6).

Формування сучасного інформаційного суспільства стало результатом кількох інформаційних революцій, які відбулися в історії розвитку людської цивілізації, і які не

тільки кардинально змінювали способи обробки інформації, але і спосіб виробництва, стиль життя, системи цінностей:

перша інформаційна революція пов'язана з появою писемності. З'явилася можливість фіксувати знання на матеріальному носії, тим самим відчужувати їх від виробника і передавати від покоління до покоління через їх фіксацію в знаках і зруйнувала монополію вузького кола людей на знання;

друга інформаційна революція була викликана винаходом і поширенням друкарства в XV ст. і розширила доступ до інформації широким верствам населення завдяки тиражуванню знань. Ця революція радикально змінила суспільство, створила додаткові можливості залучення до культурних цінностей відразу великих верств населення;

третья інформаційна революція (кінець XIX - початок XX ст.) пов'язана з винаходом телеграфу, телефону, радіо, телебачення, що дозволяло оперативну, у великих обсягах передавати і накопичувати інформацію, передавати звукові та візуальні образи на великі відстані. Останнє створило передумови ефекту «стиснення простору»;

четверта інформаційна революція (70-і роки XX століття.) обумовлена винаходом мікропроцесорної технології і персонального комп'ютера. Вона характеризується переходом від механічних, електричних засобів перетворення інформації до електронних і створення програмного забезпечення цього процесу. «Вінцем» цієї хвилі революції є поява всесвітньої мережі - інтернету, що уможливило інформаційний обмін в глобальних масштабах(6).

Інформаційні технології визначили набір засобів (викликів), які просувають громадський прогрес і точно визначають тренди і перспективи розвитку громадських інститутів і самого суспільства в цілому.

Перш за все це:

оцифровка і нарощування цифрового контенту у всіх сферах людської діяльності; особливо, звичайно, до цього схильні бібліотеки, музеї, архіви; різко активізуються видавці;

розвиток інтернет-сервісів швидше вглиб, ніж вшир, і перш за все хмарних технологій і семантичного вебу;

потоківі дані та миттєві повідомлення;

системи управління цифровим контентом;

мобільні технології та програми;

постійне вдосконалення ІТ-технологій, їх змінюваність і швидке впровадження(7).

Вдумайтеся, в середині 1970-х рр. з'явився перший мобільний телефон, а зараз в мобільних мережах зареєстровано стільки абонентів, скільки населення на Землі.

Стрімке зростання інформаційних потоків ставить нові вимоги до інформаційного забезпечення наукових досліджень.

Можливості глобальної мережі Інтернет поряд з масовим переведенням інформаційних ресурсів у електронну форму, розвитком можливостей пошукових систем впливають на характер інформаційних послуг, що надаються бібліотеками. Це видозмінює суспільну роль бібліотеки як інформаційної установи.

Бібліотеки переглянули свою роль у суспільстві, свої обов'язки та пріоритети. При визначенні своєї майбутньої функції, майбутніх потреб і послуг користувачів, бібліотеки застосовують інформаційні технології, засоби та інструменти, притаманні електронній науці.

Провідна роль в реалізації цифрових ініціатив наукової комунікації належить університетським бібліотекам.

Як же до цих викликів підготувалися вишівські книгозбірні.

Перше - залучення бібліотечних фахівців до інформаційного забезпечення наукових досліджень, які переходять в іншу площину – електронну, що сприяє розвитку бібліотек на іншій концептуальній основі.

Застосовуючи творчі інноваційні підходи, пов'язані з необхідністю розширення меж своєї діяльності та поглиблення зв'язків в загальнонаукових процесах обміну знаннями, університетські бібліотеки взяли на себе відповідальність за:

- організацію принципово нових форм зберігання наукових інформаційних ресурсів;
- поширення результатів науково-дослідної діяльності вчених;
- забезпечення до них стійкого доступу;
- створення інтегрованих інформаційних середовищ відповідно до профілів діяльності університетської науки;
- популяризацію досягнень науки в суспільстві;
- інформаційний аналіз та інфометричну діагностику наукового документального потоку університетів та ін.

Найбільш поширеними в світі цифровими сервісами бібліотек ВНЗ, спрямованими на підтримку науки, є послуги з організації та супроводження інституційних репозитаріїв (у США – з 1991 р., в Україні – з 2007 р.).

Аналіз світової фахової періодики та сайтів університетських бібліотек світу доводить, що сьогодні все більшою популярністю та затребуваністю науковців

користується нова модель бібліотечного виробництва та сервісів – «Бібліотечне видавництво» (Library Publishing), яка в Україні лише робить перші кроки(3).

Вікіпедія пояснює, що концепцією моделі "Library Publishing" є діяльність, яка забезпечує надання науковою бібліотекою послуг із публікації видань (Library Publishing Services).

Коаліція бібліотек-видавців (LPC) визначає "Library Publishing" як набір заходів, що проводяться у книгозбірнях університетів і коледжів для підтримки створення, розповсюдження наукових, творчих та/або навчально-методичних робіт.

Коаліція бібліотек - видавців(LPC) сприяє співпраці, обміну знаннями та розробці загальних методів для видавців бібліотек. Мета її полягає в вивченні та покращенні обслуговування наукових потреб академічної спільноти, використовуючи стійкі, інноваційні рішення у видавничій справі в бібліотеках, узгоджені з інституційними місіями(2).

Із сервісами бібліотечного видавництва надзвичайно тісно пов'язані цифрові сервіси з інтеграції наукових публікацій до міжнародного наукового інфопростору, тобто їх розміщення в міжнародних базах даних (повнотекстових, реферативних, наукометричних та ін.), репозитаріях, довідкових і пошукових системах.

На можливостях цифрових технологій побудовані й сучасні інформаційно-аналітичні послуги університетських бібліотек, а саме – вимірювання впливу та видимості результатів наукових досліджень ВНЗ у світі. Вони актуалізували такі поняття, пов'язані з науковим документальним потоком, як: «моніторинг», «бібліометрика», «наукометричні показники», «інформаційний аналіз», «інфометрична діагностика» та ін.

Феномен зростання мас-медійної комунікації в діяльності університетських бібліотек супроводжується появою нових форм і методів роботи як із користувачами, так і з документами.

Засвоюючи нові комунікативні практики (мережеві медіапрактики, бібліо-, науко- та кіберметрію, зв'язки з громадськістю, рекламу, інформаційну аналітику та ін.), установи активізували зв'язок "вчений (автор)—бібліотекар", доповнюючи наявний "вчений (читач)—бібліотекар". До того ж книгозбірня є кінцевим об'єктом повного циклу циркуляції наукових публікацій.

Якщо говорити про практичну реалізацію нових інтеграційних сервісів фахівцями наукових бібліотек то це:

- просування наукових статей науковців університету та його періодичних видань до міжнародних інформаційних систем (світових е-каталогів, повнотекстових, реферативних і наукометричних БД, пошукових і довідкових систем світу);

- сприяння авторам в отриманні унікальних ідентифікаторів ORCID; створенні особистих профілів у наукометричних БД Google Scholar, Index Copernicus, Web of Science та ін ;
- надання інформації (аналітичні звіти, довідки) про публікаційну активність науковців університету та індекси цитування їх робіт у наукометричних БД;
- проведення науково-практичних семінарів щодо переваг цифрової публікації, навігації у світових інформаційних ресурсах, використання можливостей наукометричної БД Scopus, Google Scholar, Web of Science.

НУК імені адмірала Макарова, як учасник консорціуму e-VERUM, протягом січня-березня 2016 р. мав можливість протестувати ресурси Компанії Thomson Reuters.

Web of Science (з початку 2016-го року – Clarivate Analytics) – платформа, на якій розміщені інформаційні продукти компанії Thomson Reuters, центральний з яких – Web of Science Core Collection(5).

10.04.2017 було проведено науково-практичний семінар, запропонований компанією Clarivate Analytics "Можливості платформи Web of Science для якісних наукових досліджень".

ІФЛА відзначає п'ять ключових тенденцій, які, як вважають експерти, змінять наше інформаційне середовище.

1. Тенденція: Нові технології розширяють і в той же час обмежують коло тих, хто має доступ до інформації. Постійний розвиток цифрового контенту підвищить важливість таких навичок інформаційної грамотності, як базове читання і вміння користуватися цифровим інструментарієм.
2. Тенденція: Електронна освіта демократизує і підриває глобальне навчання. Розвиток ресурсів електронної освіти робить можливості навчання більш широкими та більш доступними; збільшується цінність освіти.
3. Тенденція: Межі недоторканності приватного життя і захист даних будуть переглянуті. Збільшення масиву даних, що зберігаються урядом і компаніями, сприятиме розвитку профілювання фахівців. У той же час можуть очікуватися серйозні наслідки щодо недоторканності приватного життя та довіри в он-лайнному світі.
4. Тенденція: Гіперпов'язані спільноти будуть слухати, підтримувати і надавати повноваження новим голосам і групам. У гіперпов'язаних спільнот буде більше можливості для колективних дій, що дозволить почути нові голоси та просувати рух в підтримку одного конкретного питання за рахунок іншого, що призведе до більшої прозорості та до орієнтації державних послуг на своїх громадян.

5. Тенденція: Глобальна інформаційна економіка буде трансформована новими технологіями. Стрімке розповсюдження гіперпов'язаних мобільних пристроїв, мережевих сенсорів в обладнанні та інфраструктурі, технології 3D-друку і переклад з іноземних мов змінять глобальну інформаційну економіку(1).

Звіт ІФЛА про тенденції визначає 5 головних тенденцій в глобальному інформаційному середовищі: широкий доступ до інформації, освіту, недоторканність приватного життя, залучення громадянського суспільства і технологічні трансформації. Незважаючи на те, що звіт представляє існуючі та потенційні тенденції, що характеризують нову цифрову парадигму, він не передбачає майбутнього бібліотек. Це опис того, куди ви прийшли. Питання, як зміняться бібліотеки, щоб зберегти свою затребуваність в новому інформаційному середовищі, можливо, найважливіше, що стоїть перед професією на сьогоднішній день.

Звичайно, в сучасному суспільстві інформація та інформаційні технології не тільки є системоутворюючою суспільною компонентою. Вони ж визначають і можливі шляхи розвитку суспільства. Більшість експертів сходиться на думці, що розмір «цифрового Всесвіту» (Термін ІФЛА) буде збільшуватися кожні два роки з усіма технічними, соціальними, правовими та економічними наслідками та проблемами.

Але той, хто вміє правильно збирати і використовувати потрібну інформацію не залишиться на узбіччі прогресу.

Це добре усвідомлюють сучасні бібліотечні фахівці бібліотек ВНЗ і, наразі, нашої бібліотеки. Маючи статус Наукової бібліотеки, ми намагаємося йому відповідати: про це свідчать наші здобутки, нові форми роботи та створені електронні ресурси:

Розроблено новий сайт бібліотеки

Зведений електронний каталог- Товариство "Український фондовий дім", розробник автоматизованої програмної системи "УФД/Бібліотека", розробило програмний продукт "Зведений електронний каталог бібліотек Миколаєва", до якого входять електронні каталоги бібліотек провідних вишів міста.

Зведений електронний каталог буде знаходитись на ресурсі ТОВ "УФД", також вони беруть на себе обов'язки з його обслуговування, резервного копіювання, зберігання.

Переваги для користувачів бібліотеки:

можливість доступу до ЕК НБ НУК в будь-який час, з будь-якого мобільного пристрою; можливість багатоаспектного одночасного пошуку в електронних каталогах бібліотек вишів;

значно швидкий пошук в ЗвЕК завдяки використанню потужностей ТОВ "УФД";
можливості додаткового резервного копіювання даних, внесених до ЕК НБ НУК.

Наявність Зведеного електронного каталогу бібліотек ВНЗ Миколаєва на сайті університету та бібліотеки підвищить престиж вишу та його книгозбірні, оскільки це є єдиний Зведений каталог такого рівня в Україні.

- Видано навчально-методичний посібник "Шляхи підвищення публікаційної активності магістрантів та аспірантів";
  - Видано: бібліографічний покажчик "Імперативи розвитку права" (до 20-річчя від дня заснування кафедри правознавства);
  - Здійснено моніторинг діяльності бібліотек ВНЗ м.Миколаєва за 2013-2015 рр;
  - семінар-тренінг "Наука у відкритому доступі" для аспірантів та молодих науковців в рамках "Тижня Відкритого Доступу – 2016
  - Створено веб-навігатор "Ресурси відкритого доступу";
- створено "Програмне забезпечення для перевірки наукових текстів на ознаки плагіату : веб-навігатор ".

Ще одна тенденція розвитку – активне співробітництво з асоціаціями та бібліотеками різних систем та відомств, створення відкритого інформаційного суспільства шляхом удосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення науки та освіти в Україні;

обмін досвідом через конференції, семінари та інші науково-практичні форуми з різних питань бібліотечно-інформаційної діяльності університетів;

ініціювання спільних міжуніверситетських досліджень в галузі бібліотечно-інформаційного забезпечення розвитку науки та освіти, специфічних аспектів діяльності університетських бібліотек;

організація та проведення конференцій, семінарів, круглих столів, що спрямовані на вирішення нагальних питань;

забезпечення представництва в соціальних мережах та оперативне інформування про новини, події, заходи;

сприяння розвитку корпоративних (міжбібліотечних) проєктів, в тому числі міжнародних.

Бібліотека НУК є членом УБА, активним членом секції бібліотек ВНЗ и приймає участь практично у всі актуальних проєктах секції бібліотек ВНЗ:

- сприяння розвитку Центрів знань в університетах України (в межах проєкту «ELibUkr). Я не буду зосереджуватись на цьому проєкті тільки нагадаю, що наша бібліотека приєдналась до проєкту в 2011р, в рамках проєкту створюється та поповнюється репозитарій НУК. Користувачі бібліотеки отримують тріал-доступи до світових наукових повнотекстових БД.

У 2016 р. НБ НУК приєдналася до проекту "БібліоСинергія" – це партнерський проект бібліотек вишів, спрямований на створення професійного середовища (сайту) для спілкування однодумців та втілення нових практик в напрямку підтримки наукових досліджень.

Філософія проекту – ділимося досвідом, набуваємо знання, зростаємо разом. Місія "БібліоСинергії" – сприяння зростанню успіху наукової складової кожного ВНЗ і розвитку української науки в цілому, її інтеграції в міжнародний науковий інфопростір, посилення рівня її впливовості в світі.

Учасники проекту – бібліотеки ВНЗ, бібліотеки академій наук, які на добровільних засадах курують окремий сегмент (блок) інформації. НБ НУК курує блок "Компетентності бібліотекарів".

- проект «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек», спрямований на включення бібліотек різних типів, видів, підпорядкування у процес формування в суспільстві культури академічної доброчесності, запобігання проявам шахрайства, плагіату, корупції у сфері освіти та науки, зокрема, в школах і університетах.

Одним з найважливіших напрямів реалізації Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України" є забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек, оновлення системи бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації, що передбачає "актуалізацію системи знань, вмінь і навичок персоналу бібліотек і трансформацію системи їхньої безперервної освіти відповідно до міжнародних стандартів". Для цього необхідно, як пишеться в Стратегії, створити інституціональні умови для розвитку гнучкої системи безперервної бібліотечно-інформаційної освіти.

Означенне завдання стратегії вже сьогодні активно втілюється в роботу бібліотек ВНЗ. Не маючи коштів на відрядження, ми проводимо курси з підвищення кваліфікації он лайн –через вебінари платні та безкоштовні.

На прикладі нашої бібліотеки – в рамках системи підвищення кваліфікації співробітники бібліотеки прийняли участь:

- у серії он-лайн вебінарів по ресурсах Thomson Reuters для наукових досліджень.

Базові семінари:

- Робота з платформою Web of Science – базові можливості
- Пошук по автору і ResearcherID – базові можливості
- Journal Citation Reports – базові можливості
- Робота з бібліографією в EndNote online – базові можливості

Розширені і спеціальні семінари:

- Робота з платформою Web of Science – розширені можливості
- Пошук по автору і ResearcherID – розширені можливості
- Journal Citation Reports – розширені можливості
- EndNote online – розширені можливості
- Пошук за організацією у Web of Science Core Collection

По закінченні 20 співробітників Наукової бібліотеки отримали сертифікати.

- у дистанційному курсі "Електронна бібліографія", організованому Харківською державною науковою бібліотекою ім. В.Г. Короленка за підтримки Дистанційної академії ВГ "Основа", сім (7) працівників НБ НУК прослухали вебінари з виконанням практичних завдань. Після закінчення курсу вони отримали сертифікати. Головна мета курсу – надати слухачам сучасні уявлення про електронну бібліографію, тенденції її розвитку, проблеми та перспективи

Наукова бібліотека стала співорганізатором міжнародної науково-практичної конференції разом з науково-технічною бібліотекою Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка Лазяряна за темою "Бібліотека університету на новому етапі розвитку соціальних комунікацій". Від Наукової бібліотеки НУК було представлено 5 доповідей.

В рамках міжвузівської співпраці наша бібліотка організувала зустріч з І.В. Карпенко, директором ТОВ "Український Фондовий Дім", автором-розробником автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи "УФД/Бібліотека". На зустрічі були презентовані нові програмні продукти ТОВ "УФД/ Бібліотека", зокрема програмний модуль (ОПМ) "Android", що забезпечує доступ з мобільних пристроїв до інформаційно-бібліотечних ресурсів програмної системи "УФД/Бібліотека".

Хотілось привернути вашу увагу до нового проекту «Open Science Monitor» реалізованого Європейською комісією. Його кінцева мета - підвищити прозорість, співпрацю, наукову комунікацію і участь в дослідницьких проектах, щоб прискорити прогрес науки.

Новий портал Open Science Monitor, запущений Європейською комісією. Він надає всім зацікавленим сторонам, включаючи дослідників, законодавців, спонсорів, бібліотеки і видавців, доступ до даних і актуальних трендів відкритої науки. Кінцева заявлена мета проекту - збільшити прозорість, наукове співробітництво та обмін інформацією, а також участь в дослідницьких проектах для підвищення їх ефективності та прискорення наукового прогресу.

Нагадаємо, відкрита наука - одна з трьох пріоритетних областей в рамках Європейської політики досліджень, науки та інновацій.

Новий портал буде моніторити такі характеристики відкритої науки: відкритий доступ до наукових статей, відкриті дані досліджень, відкрита наукова комунікація і «громадянська наука» («citizen science»). Ці характеристики та їх індикатори були відібрані законодавцями, дослідниками, спонсорами та іншими учасниками відкритої науки на консультаціях з фокус-групами в рамках дослідження RAND Europe. Велика частина групи, яка представляє законодавців, спонсорів і бібліотеки (27 учасників) погодилася (82%), що монітор відкритої науки був би вкрай корисний для їх роботи. Серед вчених такої ж думки дотримуються 71% фокус-групи з 32 учасників.

На думку респондентів дослідження, можливість стежити за актуальним прогресом в області відкритої науки - найголовніша перевага сайту. Респонденти також сподіваються, що сайт продемонструє всім прогрес відкритої науки і надихне всіх йому сприяти.

Елта Сміт (Elta Smith), директор дослідницької групи в RAND Europe, вважає, що «Відкрита наука будується на тому, що наукові статті та дані стають все більш широкодоступними, а дослідний процес - все більш прозорим. Відкриту науку чекає великий прогрес в найближчі кілька років, оскільки все більше зацікавлених сторін приймають в ній участь»(4).

Сподіваюсь і наукові бібліотеки вишів чекає розвиток і краща доля в найближчі роки оскільки саме вони просувають ідеї відкритого доступу тобто відкриту науку.

Список використаних джерел

1. Стратегический план ИФЛА 2016–2021: ключевые инициативы и деятельность [Электронный ресурс] : [принято Правлением ИФЛА, дек. 2015] // The International Federation of Library Associations and Institutions. – Электрон. текст. дан. – Режим доступа : <http://bit.ly/2rGjrn1> (дата обращения: 24.05.2017). – Загл. с экрана.
2. What is library publishing? [Electronic resource] / Library Publishing Coalition website. – Electronic data. – Access Mode : <http://bit.ly/2qtXxjv> (date of Access: 25.05.2017). – Title from Screen.
3. Колесникова Т. О. Науково-видавнича модель «Library Publishing» в університетських бібліотеках України та світу [Текст] / Т. О. Колесникова, А. І. Миргородська // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 3. – С. 24–28.

4. Open Science Monitor [Electronic resource] / European Commission. – Electronic data. – Access Mode : <http://bit.ly/2mPQHmD> (date of Access: 25.05.2017). – Title from Screen.
5. Костирко Т. М. Організація безперервної бібліотечної освіти як чинник підготовки фахівця нової формації [Текст] / Т. М. Костирко // Вісн. ОНУ. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – Одеса, 2016. – Т. 21, вип. 2. – С. 109–119.
6. Інформаційна революція [Електронний ресурс] / Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <http://bit.ly/2r3EPC7> (дата звернення: 24.05.2017). – Назва з титул. екрана.
7. Шрайберг Я. Л. Время перемен: глобальные информационные тренды и перспективы [Текст] : ежегод. доклад второго профессионального форума "Крым 2016" / Я. Л. Шрайберг // Науч. и техн. б-ки. – 2016. – № 9. – С.3–56.